

*Нада Г. Новаковић**

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, НАЦИОНАЛНА ДРЖАВА И РАДНА СНАГА**

Сажетак

У раду се разматра однос између глобализације, десуверенизације и промена на тржишту радне снаге. У првом делу указано је на противречности глобализације и њене последице. Истакнуте су, у кратким цртама, промене у радном законодавству и стварном положају радне снаге у земљама капиталистичког центра и периферије.

Други део се односи на слабљење моћи националне државе и социјално раслојавање радничке класе и средњих слојева. Ту су анализе о улози синдиката, радног законодавства и над/националних институција у стварању „флексибилног“ тржишта рада. Наглашено је да владајуће класе и елите у транзицији (тј. Србији) делују у интересу глобализованог крупног и страног капитала. Најважније одлуке су против интереса радничке класе (модел транзиције и приватизације нпр.), која није нашла адекватан модел да заштити своје класне интересе.

У трећем делу, социолошки се анализирају односи капиталистичке и радничке класе у данашњој Србији. Наводе се основни подаци о природи и структури „компрадорске

* Београд

** Текст је резултат рада на пројекту „Структурне, друштвене и историјске промене српског друштва у контексту европских интеграција и глобализације“ (бр. 179039), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије, 2011-2014

буржоазije“ и десуверенизацији националне државе у области радног и социјалног законодавства. Закључује се да је национална држава у великој мери укључена у глобализацију. Моћне државе капиталистичког центра намећу јој интересе, продубљују сиромаштво, неједнакости, сукобе и уништавају ресурсе.

Кључне речи: глобализација, капитал, радна снага, експлоатација, транзиција, десуверенизација.

Глобализација у свом неолибералном моделу снажно обавља процес десуверенизације у корист најмоћнијих држава и капитала капиталистичког центра. Друштва у транзицији, као што је Србија, у тим процесима пропадају и падају на лествици друштава капиталистичке периферије.¹ Узроци су глобални, системски и класни. Они дугорочно маргинализују и осиромашују друштвени положај већине запослених. Посебно погубне последице за колективни и појединачни идентитет ти процеси имају за припаднике радничке класе и делове средње класе. Доказ за то су промене у радном и социјалном законодавству Србије, с једне стране, и анализе стварног друштвеног и материјалног положаја најамне радне снаге. Такав утицај глобализације на структуру радног и осталог становништва не би био могућ да нема симбиозе интереса владајућих класа у најразвијенијим државама и домаћих политичких елита на власти. Најважнији су интереси страног, глобализованог крупног капитала, а тек потом интереси друштва у транзицији. Они су усмерени против раније достигнутих права из радног односа, али и коришћења средстава и услуга социјалне заштите грађана. На тај начин угрожен је материјални положај радне снаге, која је системски раслојена и фрагментирана. То је лоша основа за економски развој и напредак појединца и друштва.

1 Imanuel Valerštajn: *Posle liberalizma*, Službeni glasnik, Beograd, 2005. Аутор је изложио идеју о центру, полупериферији и периферији светског (капиталистичког) система, а други су је прихватили.

„Тамна“ страна глобализације
и тржиште радне снаге

У средишту процеса глобализације налазе се интереси најмоћнијих држава капиталистичког центра, регионалних организација и над/националних институција. Они су главни субјекти глобализације, чије последице различито погађају домаће и остало становништво. На једној страни су најразвијеније земље, економски, војно, политички доминантне, а на другој су оне које су мање развијене и на (полу) периферији капиталистичког система. Прве намећу своје економске и друге интересе, а друге покушавају да се томе прилагоде и/или супротставе. Средства и начини сукоба су различити, од економских, културних, религијских, политичких до употребе војне силе. Резултати су, по правилу, у корист владајућих класа најмоћнијих држава, а на штету угрожених земаља и њихових грађана. При томе страдају, као „коллатерална“ штета, и неке од најважнијих и највећих цивилизацијских тековина: право на живот, на рад и достојанство, мир, право и правда. У тим процесима Зоран Видојевић је препознао дуготрајан тренд у савременом друштву, који је назвао „демократија на заласку“.²

Овде се у кратким цртама помињу најважнији узроци и последице глобализације на тржиште радне снаге. Три су најважнија процеса карактеристична за „нову економију“ и неолиберални концепт глобализације: свеопшта либерализација, дерегулација и приватизација. Сваки од њих важан је за промене радног и социјалног законодавства, али и стварни положај запослених и осталих грађана. Ти процеси се не могу разумети без увида у најважније негативне последице глобализације као што су: масовна несигурност и незапосленост, ширење јаза у развијености између држава, региона и унутар свакога од њих, глобализација сиромаштва, исцрпљивање природних ресурса, све већа искљученост становништва из система образовања, здравственог, социјалног осигурања и бриге за појединца и породицу.

2 Zoran Vidojević: *Demokratija na zalasku: Autoritarno-totalitarna pretinja*, Sužbeni glasnik, Institut društvenih nauka, Beograd, 2010.

Они који виде претежно позитивне стране глобализације наглашавају предности повезивања економија, култура, друштва, помогнуто и убрзано информатичким технологијама и комуникацијама. Глобализација доноси напредак готово свима, она је незауостављива цивилизацијска тековина. Само се не каже ко, када, како и у којој мери користи њене најважније позитивне резултате. Према досадашњим сазнањима, емпиријски и научно доказаним, највећу корист имају власници и представници крупног капитала, а највећу цену плаћају најамни радници и грађани неразвијеног света. „Цену“ глобализације плаћа и радна снага најразвијенијих земаља света, али је она далеко мања него у онима у које се сели капитал. Актуелна светска криза је то само учинила видљивијим и убрзала поменуте процесе социјалног раслојавања и сукобљавања.

Држава је најважнији фактор глобализације, утолико више уколико је развијенија и доминантнија на међународној економској, политичкој и војној сцени. Такве државе су јаке, толико да своје интересе намећу и штите свим расположивим средствима.³ Најмоћније међу њима (САД, а у оквиру ЕУ Немачка, Француска, Велика Британија) су све чешће склонне да у остваривању својих „националних“ интереса користе сва могућа средства. Званично се бране „људска права“, извози „демократија“, штити „слободно тржиште“, а стварно се остварују интереси капитала, повећава експлоатација тамо где стиже мултинационалне компаније и таква демократија. Интереси моћних држава се остварују, поред осталог, и кроз међународне институције. Посебну улогу у томе имају Светска банка (СБ), Међународни монетарни фонд (ММФ), Светска трговинска организација (СТО), Међународна организација рада (МОП) и регионалне институције (бриселска администрација, на пример). Оне својим одлукама практично растакају суверенитет слабијих држава (економски, културни, територијални, војни, колективни и појединачни). То

3 Међу најважније процесе разградње националне државе у контексту глобализације Љубиша Деспотовић и Живојин Ђурић наводе: денационализацију, десуверенизацију, детериторијализацију, дезиндустријализацију и економски геноцид. „Разградња националне државе: национална држава у процесима денационализације, десуверенизације и детериторијализације“, стр. 41, *Нова српска политичка мисао*, Институт за политичке студије, Београд, год. 19, вол. 36, бр. 2/ 20012, стр. 41.

је очигледно код измена и примене радног и социјалног законодавства.

Мултинационалне компаније (МНК) су доминантни фактори глобалне економије. Оне су то како по својој економској моћи, тако и по социјалним, еколошким и другим последицама. У свету доминира 400 „мултинационалки“, од којих су највеће пореклом и седиштем из најразвијенијих капиталистичких земаља. Удео у светској трговини (са 50%), инвестицијама и богатству се последњих деценија увећао, а контрола од стране појединих држава и регионалних заједница пропорционално ослабила. За њих су државне границе лако премостиве, порези све мањи у неразвијеним регионима, а профит вишеструко већи. Штите их држава, закони, „кодекси“ пословања, који су често сасвим супротни садржају међународног и националног права и пословног морала.

Последицу глобализације су и масовно сиромаштво и глад становништва. Године 2005. сиромашних је било 1373,7 милиона или сваки четврти становник света. Сваки трећи није имао пијаћу воду. У Подсахарској Африци сваки други грађанин је сиромашан.⁴ Међу њима све је више грађана који су „нови сиромаси“. То су људи који су флексибилно запослени, незапослени, ван основних облика здравствене и социјалне заштите. Ово је често удружено са све мањом доступности образовања, које се у савременом друштву сматра кључним фактором развоја појединца и друштва. Наведене појаве су најприсутније у неразвијеним земљама света, капиталистичкој периферији и полупериферији

Међународне организације су под доминантним утицајем најразвијенијих капиталистичких држава. Оне у њима, баш као и МНК и други послодавци, имају своје лобисте, који стварају законе и препоруке који их штите, а на штету мање развијених држава и социјалних класа и слојева. У МОР-у доминира интерес послодаваца, а могућност санкција за непоштовања конвенција и препорука је минимална. Много је већи утицај врше СБ, СТО, ММФ других институција.⁵ Они

4 Подаци су УНДП, који предвиђа за 2050. годину 2 милијарде сиромашних у свету.

5 О утицају ММФ-а на задуживање земаља и његов однос према њима види у књизи Слободан Комазец, *Неолиберализам, приватизација и финансијски капитал*, Јантар група, Београд, 2004.

диктирају услове задуженим земљама, како пре тако и током актуелне глобалне кризе. Криза је само открила способност најважнијих креатора постојећег економског система да трошкове „пребаце“ на леђа сиромашнијих земаља. У томе су незаменљиве поменуте међународне институције. Према оцени Бранка Милановића на глобалном плану створена је глобална капиталистичка класа, пропала средња класа, а сиромаштво већине грађана света се увећало.⁶

Регионалне економске, политиче, војне и друге организације су бројне, али им је моћ различита. У глобализацији су и оне претрпеле промене. Европска унија је, на пример, и сама захваћена процесима глобализације и „балканизације“.⁷ Највише је препознатљива као зона слободне трговине, а све мање као надржава, неко ко може да координише националне политике чланица. Она још увек нема ни заједничку валуту, а далеко је од заједнице која поседује заједничку фискалну, монетарну, економску и војну политику. Званично се залаже за слободан проток роба, рада и капитала. Стварно се све чини, макар најразвијеније државе, да кретање радника ограничи, спречи уједначавање права из рада и социјалне политике.⁸ Бројне рестрикције су усмерене на грађане који долазе изван ЕУ, тим више што су земље њиховог порекла оне неразвијене. У другим деловима света наметнути модел глобализације грађани често препознају као „американизацију“ и „вестернизацију“, најчешће супротну култури, националном и државном идентитету тих друштава.⁹ Отпор ширењу утицаја најмоћније државе капиталистичког света (САД) је још увек повремен и недовољан да је у томе омете. Она своје

6 Бранко Милановић, *Богаташи и сиромаси: кратка и необична историја глобалне неједнакости*, Службени гласник, Београд, 2012, стр. 143 и 160.

7 Бранислава Бујишић је указала на преношење надлежности и одлучивања са националног на централни ниво ЕУ, немогућност изласка из ЕУ и разлике у броју гласова појединих чланица. Бранислава Бујишић, „Глобализација и редефинисање односа политика-економија“, зборник *Глобализација и транзиција*, уред. Веселин Вукотић, Институт друштвених наука Центар за економска истраживања, Београд, 2001, стр. 122.

8 Бранислава Бујишић, *ибид*, стр. 123.

9 Владимир Вулетић је укратко навео главне проблеме и објашњењу глобализације. О последицама тог процеса има више је писао у: „Глобализација – pro et contra“, *Глобализација_мит или стварност* (социолошка хрестоматија, приредио Владимир Вулетић, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003, стр. 9.

интерес штити идеологијом људских права, заштите мањина, природе, залагањем за мултикултурализам и сл

Приватизација је у развијеним земљама капиталистичког света убрзана 80-их година 20. века. Односила се на продају неуспешних јавних и државних предузећа, којима држава више није давала субвенције (пошта, железнице, рудници...). До 2000. године продато је укупно око 1.000 предузећа. Друга важна последица било је је сламање синдиката и даље поштравање радног законодавства. Флексибилна организација рада је од Роланда Регана и Маргарет Тачер убрзана, проширена и постала „извозни производ“. Најновији модел тога назван је „флексибилност“ тржишта рада. Либерализација је све то пратила, а испољила се у повлачењу државе у регулисању односа послодавац-запослени. Преговарање о надницама, условима рада, производњи и правима из радног односа спуштала су се на ниже нивое, што је довело до слабења синдикалне и друге заштите радника. Посебно су измене закона погодиле младе, старије, мање квалификоване раднике, жене, мигранте, припаднике мањина и хендикепиране грађане. Све је то било наметнуто у интересу средњег и крупног капитала. Нова „информатичка револуција“ овом је дала светске димензије. Капитал се брзо сели, производња се обавља свих 24 сата, смањују трошкови промета, тржишта су доступнија, а радна снага све јефтинија. Домаћа радна снага је на тај начин супростављена интересима капитала, али и запосленима у другим државама. Солидарност је најдефицитарнија роба међу тако сукобљеним најамним радницима и службеницима. Глобална криза је допринела новом таласу приватизације у развијеним друштвима, посебно делатности и услуга из јавног сектора.

Радно законодавство у развијеним земљама је измењено тако да штити виталне интересе капиталиста, а не најамнине радне снаге. Оно је маргинализовало синдикате, колективно преговарање и партиципацију запослених. Криза „државе благостања“ временски се поклапа са настајањем „нове економије“, неолибералне глобализације и бригом да се „смање трошкови рада“, а помогне послодавцима.¹⁰ Од

10 Занимљиво је и гледиште да: „Неолиберална држава се није никада одрекла социјалних функција према свима. Свим видовима социјалне одговорности, заштите и бриге је обгрлила власнике капитала. Неолиберална држава

2008. године присутан је тренд даљег урушавања радног законодавства и социјалног законодавства. Примењене „мере штедње“ донеле су масован губитак посла, смањење материјалне помоћи незапосленима и болеснима, лошије здравствене и друге услуге. На удару је и систем образовања, без обзира како се звала реформа. Он је комерцијализован, све више под утицајем интереса корпорација и приватног капитала, а све мање доступан припадницима радничке класе и средњих слојева. образовање је битно за развој, али је све мање канал вертикалне друштвене покретљивости. Отпори томе широм света су све чешћи, али све мање ефикаснији. Узрок је надмоћ интереса капитала над већином грађана.

Глобална економска криза, мада је она свеопшта и вишедимензионална, донела је и пропаст служби социјалне и друге заштите. Измењено је и радно законодавство, али и услови стицања пензије. Међу најважнијим поводима и узроцима масовних штрајкова и демонстрација радника су управо закони о раду, пензијама, здравству и образовању. Отпор томе је различит у појединим земљама. Незадовољни грађани су се организовали на саму најаву измена закона, током њиховог доношења и примене. Штрајковали су и протестовали масовно, спонтано или организовано у компанијама, на градским трговима и испред државних институција. Многима од њих нису помогли ни чести генерални штрајкови, јер су им противници били и остали неупоредиво моћнији. Чинили су их домаће политичке и економске елите, представници међународних финансијских и политичких институција (најчешће СБ, ММФ). Круг „вечитих дужника“ (после Грчке) се шири, с тенденцијом да обухвати све већи број земаља света.

Масовна и растућа незапосленост у свету је системска последица глобализованог капитализма.¹¹ Посао је несигуран, а „прекинута“ и угрожена професионална и животна каријера читавих генерација. Настало је и „ново“ сиромаштво. У земљама у транзицији оно је последица промене

гарантује једно - саморепродукцију кастински одвојених слојева“. Токица Јовановић: *Прилагођавање: Србија и модерна: од стрепње до сумње*, СВЕН, Ниш, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, Београд, 2012, стр. 207.

11 Незапосленост у еврозони је прешла стопу од 12,0, а међу омладином је сваки пети без посла. У Италији је незапослен сваки трећи старости 19-24 године, у Шпанији и Грчкој сваки други. Подаци су МОР-а. за 2012. годину.

друштва. У развијеним друштвима је је било ређе, али је глобална криза дала снажан допринос настанку нове сиротиње¹². У земљама „трећег“ или неразвијеног света сиромаштво се увећава, уз све мања средства помоћи и све теже еколошке проблеме. Промене се дешавају и у скупини запослених. Настала су нова занимања и делатности (везана за нове услуге и ИТ). Такви кадрови немају потребу да се синдикално и политички организују. Развијене су нове стратегије пословања (outsourcing, на пример), које олакшавају запошљавање најквалификованијих кадрова у свету. Зараде су им десет и више пута ниже него у земљи порекла мултинационалке.

Неједнакости у зарадама запослених су повећане унутар компанија, унутар земаља и између њих. Према истраживањима Бранка Милановића дупло су веће глобалне од националних неједнакости.¹³ У земљама у транзицији оне су драстично повећане у односу на време пре транзиције. У Србији су на то одлучујуће утицали системски фактори: природа елита, концепт транзиције и приватизације. Радно и социјално законодавство су само нека од средстава којима је помогнута тзв. првобитна акумулација капитала на овим просторима.

Глобализација, десуверенизација и радно и социјално законодавство Србије

Флексибилно тржиште рада је настало као последица надмоћи интереса глобализованог капитала. Томе су значајан допринос дале нове информатичке технологије и комуникације.. Најкраће речено, флексибилни радни односи, организација производње и услуга, радно време и све што прати у највећој су мери доказ краја „фордистичке“ организације рада. Сада је радна каријера појединца испрекидана, несигурна, далеко од тога да му је омогућена професионално напредовање, обука и сигурна зарада. Најчешћи облици флек-

12 Марија Колин: „Обрасци живота у сиромаштву и нове парадигме Европске уније“, *Социологија*, Београд, бр. 2/2008, стр. 200. Она појашњава да употреба термина сиромаштва и социјалне искључености зависи од стратегије социјалне политике држава ЕУ којима га настоји ублажити.

13 Branko Milanović: *Bogataši i siromasi: Kratka i neobična istorija globalne nejednakost*, Službeni glasnik, Beograd, 2012, str.101.

ксибилног запошљавања су: на одређено време, привремено запослени, рад са скраћеним радним временом, ван просторија послодавца, по уговору о делу и ауторским правима и сл. У свим поменутих случајевима запослени губи многа права из радног односа, од права на награде, бонусе, напредовање, обуку и преквалификацију, до тога да нема права на слободне дане, годишњи одмор и друге погодности. Највећи проценат запослених на тај начин је женска радна снага, што додатно феминизује радне односе. Сиромаштво је све присутније међу флексибилно запосленим радницима и нижим службеницима. Према мишљењу Guy Standinga на помолу је стварање нове класе. Назвао ју је „прекаријат“.¹⁴ Она је све масовнија, настаје на свим просторима где стиже модерна технологија и флексибилна организација рада. Према његовој оцени „прекаријат“ још није свестан својих колективних интереса нити постоје средства и начини да се организује.

Борба за краћи радни дан, краћу радну недељу и веће слободно време је деценијска, али је данас скоро с малим изгледима да буде успешна. На то је утицала продуктивност, снага синдиката и радно законодавство. После успеха радника у доношењу закона о краћој радној недељи (Француска је 2000. озаконила 35-часовну радну недељу), уследила је офанзива капитала. Најпре су поједине мултинационалке (као Сименс и Фолксваген) наметнуле дуже радно време за исте зараде. Запослени су штрајковали, али су и синдикати и радници морали да попусте. Данас запослени пристају на флексибилно радно време. У јавним службама држава смањује „трошкове рада“, а помаже највеће банке и предузећа. Укратко, укидање већ достигнутих права запослених је убзано на полу/периферији капиталистичког система, а успорено у његовом центру.

Новија варијанта флексибилног тржишта рада, названа „флекси сигурност“, стигла је из Скандинавских земаља (Финске). Оне су високо развијене, са доминацијом сектора услуга, прогресивним порезима на доходак и имовину грађана и издашном социјалним давањима. Запосленост је међу

14 Guy Standing: *The Precariat. The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, London, 2011. У Србији је о томе писао Мирослав Ружица: „Прекаријат - Класа у настанку?“, *Политикон*, Нови Сад, Но.5/2013, стр. 24-38.

највишима у свету, баш као и издвајања за социјалне и јавне службе. То је допринело опстанку „државе благостања“ и у условима светске кризе. Незапосленост је мала (не прелази 3%), синдикална традиција вишевековна, а држава је успешна у брзом запошљавању отпуштених радника. Материјална сигурност је обезбеђена за време кратког периода незапослености и налажења новог посла. То је доказ да социјална политика може да буде успешна, усклађена са растом економије, чак и у време глобализације и актуелне кризе.

Непримерено, насилно и брзо прихватање флексибилних облика рада карактеристично је за земље у транзицији. У Србији је 2001. године, под притиском међународних институција (ММФ, СБ) усвојен Закон о раду (измењен и допуњен 2005. године). Начин на који је то учињено потврдио је сву нелегалност процедуре (у оба случаја) и изразиту зависност политичке елите од страних центара политичке, економске и финансијске моћи. Закон је назван „реформски“, а у име даљих реформи припремају се још флексибилнији облици рада. За то се залажу држава, послодавци и ММФ. Невољно и без успеха супростављају се синдикални лидери. Наметање закона о раду је често правдано потребом хармонизације радног законодавства са ЕУ. По многим решењима он је испод стандарда МОР-а, ревидиране Европске социјалне повеље и праксе најразвијенијих земаља ЕУ. У Немачкој, на пример, постоји законски одређен максимум радног дана и радне недеље. Запослени су масовно укључени у разне облике партиципације и саодлучивања.¹⁵ Не постоје посебни закони о штрајку. Постоји колективно преговарање, синдикати које уважавају и држава и послодавци. У Србији су, у име бега од самоуправљања, права радника срозана на нивоу с почетка 20. века.

Глобализација је синдикате у свету маргинализовала и ослабила. До сада они нису створили адекватну стратегију деловања, како би се на светском плану супроставили интересима крупног капитала. Најважнија улога синдиката није борба за нова радна места, боље услове рада, веће зараде запослених, већ борба за очување постојећих радних места и

15 Хајнрих Дрибуш, Петер Бирк: *Синдикати у Савезној републици Немачкој: Организација, оквирни услови, изазови*, Fridrih Ebert Stiftung, Београд, 2012, стр. 4 и 11.

„ценкање“ око времена, услова и цене губитка запослења. Они још не штите нове професије и флексибилно запослене раднике. У друштвима у транзицији томе су допринели и приватизација и промена друштвене структуре. Трагове важног утицаја „међународног фактора“ налазимо у законима који се односе на привредне организације (друштва), законе о незапосленима, здравству, социјалној заштити и др.

Најважнији је Закон о приватизацији, усвојен 2001. године. У њима је синдикат маргинализован, искључен из одлучивања, па чак и достављања свог мишљења о најважнијим питањима. Према резултатима најновијих истраживања синдикати су изгубили углед и чланство, а у процесу приватизације настали су и „нови“ синдикати. Војислав Михаиловић је закључио да су синдикати немоћни, а опало је и поверење грађана у њих.¹⁶ Већина таквих синдиката деловала је против интереса већине запослених, а у корист мањих група радника и/или послодаваца. Велики број штрајкова и протеста радника у Србији после 2000. године организовано је мимо или против постојећих синдиката. Многим штрајкачима супростављали су се и синдикални лидери, чешће и више кад се приватизација убрзавала. Политичке и економске елите у Србији су усвајањем радног законодавства, а још више стварним односом према радницима, легализовали десуверенизацију земље. Реч је о слабој „правној држави“ која не извршава ни правоснажне судске пресуде домаћих и међународних судова, а које су у корист оштећених радника. Бившим радницима текстилне фабрике „Летекс“ држава треба да исплати око два милиона евра.¹⁷

Закон о приватизацији (измењен 2005. године) је један од најважнијих и далекосежних потеза политичке елите на власти. Он је у суштини обавио, условно речено, унутрашњу правну „десуверенизацију“ (кршење основних начела Устава земље). Приватна својина је стављена на пиједестал, под притиском и због интереса „међународне заједнице“. Поништено је право на постојање и развијање друштвене својине. Писање и усвајање поменутог закона је било усаглаше-

16 Бојан Цвејић: „Радници све мање верују синдикатима, *Данас*, 19 август 2011.

17 „Sud u Strazburu: Srbija da isplati radnike“, *Vesti online*, 7. Jun 2013, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/318999/Sud-u-Strazburu-Srbija-da-isplati-radnike> (pristupljeno 5 septembra 2013).

но са спољним финансијским центрима моћи, међу којима су ММФ и СБ. Такве институције своја средства и кредите условљавају, чак и политичким одлукама ако је земља мање развијена и подложнија притисцима. Запослени и синдикати су немоћни посматрачи приватизације. Синдикат није задржао ни право да одлучује о времену, облику, цени продаје предузећа. Остало му је једино право на давање мишљења о социјалном програму. Ова средства су наложена од случаја до случаја, баш какав је усвојен модел приватизације. Доношење других закона и институција тржишне привреде у Србији је било синхронизовано са спољним факторима. Још увек нема закона о реституцији. У развијеним капиталистичким земљама приватна својина је светиња а постоји и акционарство запослених. Код нас нема ниједног закона који би бранио интересе радника-акционара. Неолиберализам се побринуо да се сваки појединац бори за себе, па тако нема никаквог законског оквира да оштећени радници колективно подносе тужбе домаћим и међународним судовима.

Актуелни притисци ММФ-а, капиталиста и политичара да се донесе нови закон о раду и закон о штрајку доказују блискост њихових интереса. Они су сасвим супротни интересима већине запослених радника. Први закон ће донети већу флексибилизацију радних односа. Други је готово реткост, оригиналан по антирадничким одредбама. По том је надмашио постојећи закон, али и оне из региона. Томе вреди додати и чињеницу да у ЕУ нема више од 5 земаља које имају посебан закон о штрајку. Онај који је у Србији на снази, а други у процедури усвајања, укидају класична права синдикалног организовања и штрајковања радника. Санкције према радницима су праћене максималном материјалном и другом заштитом капиталиста. То се с правом може оценити као нецивилизацијски чин.¹⁸ У целини, обе варијанте закона о штрајку штите интересе власти и капиталиста, а обе мишљавају већину права радника.

18 У *Нацрту закона о штрајку* постоји и обавеза штрајкачког одбора да Агенцији за мирно решавање радних спорова достави задатке о броју штрајкача, саставу штрајкачког одбора, захтевима радника, току, месту и дужини штрајка, као и начину његовог завретка. Све се то води као „јавна база података“ (чл. 38). *Нацрт закона о штрајку*, <http://www.minrzs.gov.rs/latinica/javna-rasprava-zakon-o-strajku.php> (приступљено 30 август 2013).

Запослени и остали грађани Србије током транзиције су изгубили многа права. Већ је поменуто да је изгубљено право на самоуправљање и право на рад. Измене здравственог система довеле су до радикалног смањења права на лечење. Најпре су запослени ограничени, строжије дисциплиновани код узимања боловања за себе и лечење чланова породице (деце на пример). Потом је смањена висина новчане накнаде. Исти случај је са средствима за труднице и породиље, које су већ дискриминисане код запослења. Смањена су права чланова породице запосленог радника да користе медицинске услуге. У случају остајања без посла компликована је процедура стицања овог права. Посебно су угрожена лица која живе сама, јер ако не раде они не могу да се осигурају. Здравствена заштита пријављених Националној служби за запошљавање условљена је бројним критеријумима. Многи радници који су остали без посла не могу да се лече. Према новијим информацијама без оверене здравствене књижице је остало 300.00 грађана, а од тог броја чак 100.000 радника!¹⁹ Тај број се може увећати за још по два члана тако угрожених домаћинства.

Право на материјалну и социјалну заштиту појединца и породице је нешто што је подразумевао реал-социјализам. Систем установа и помоћи болесним, хендикепираним и материјално угроженим функционисао је релативно добро. У транзицији су они крајње маргинализовани. Мања су средства за то а услуге некавалитетније. Стварна порука неолибералног модела транзиције гласи: појединац је дужан да се брине за себе и своју породицу. Укратко речено, сиромаштво ових грађана је увећано. Међу најугроженијима су инвалиди, којих у Србији има 800.000. Они су протествовали и са паролана да су одбачени и без набавке основних медицинских помагала. У „Шумадија ДЕС“ из Крагујевца штрајковало је 70 радника, од којих је 48 инвалиди. Тражили су исплату 11 заосталих зарада.²⁰ Пре транзиције имали су сигурно запослење у тзв. заштитним радионицама. После 2000. године, они су изложени тржишту и без помоћи су државе. То је управо супротно од онога што чине развијене капиталистичке земље

19 Б. Радивојевић, „Без права на лечење 300.000 грађана“, *Новости*, 15 јул 2013.

20 З. Радовановић, „Спречен покушај новог штрајка глађу“, *Данас*, 1 април 2013.

Социјална заштита појединца и породице је заувек изгубљено право грађана Србије. Од њега није скоро ништа остало. Средства су оскудна а критерији за добијање рестриктивни. Поред свега тога угрожених је на стотине хиљада (пред народним кухињама, у редовима за субвенције при плаћању комуналних услуга или потрошње електричне енергије, чувања деце у државним вртићима и сл). На основу истраживања сиромаштва у Србији, без обзира што је мерило на све нижем нивоу, може се рећи да сиромаштво расте и продубиће се с удруженом транзиционом и глобалном економском кризом. Овај први фактор је битнији, а други често лажни алиби елитама да се оправдају постојеће стање. Велика је и скупина сиромашних пензионера. Гнев грађана је често усмерен ка њима, јер их има преко 1,7 милиона. Потенцијални пензионери, без уплаћеног доприноса за радни стаж је још угроженија. Има их 180.000, а држава доноси прописе по којима то не „повезује“, нити ономогу ретроактивно да уплате та средства.²¹

Право на образовање је увелико доведено у питање. Најпре, запослени радник више ни законски нема право да се о трошку послодавца или државе обучава и дошколује. Поред већ запослених на тржишту рада је армија незапослених, међу којима је значајан проценат ВШ и ВСО. Највећа, системска и дугорочна опасност за грађане и њихову децу долази од реформе образовања. Такозвана „Болоња“ је наметнута као услов за улазак у ЕУ, и најревносније се примењује у земљама бившег реал-социјализма. Њена суштина, према досадашњој пракси, састоји се у приватизацији, уласку приватног капитала у школе и на универзитете, а све мањој доступности деци радника, сељака и других сиромашних слојева. Ту су и опасности од губитка националног и културног идентитета појединца и друштва. То су појаве које су сасвим природне за нолиберални модел глобализације. На ред је дошла светска подела рада у области образовања, где се намећу интереси МНК и крупног капитала уопште а на штету већине грађана.

21 „Нико неће остати без пензије“, Б 92, 15 јун 2013. <http://www.b92.net/info/vesti/index>.

*Социјално раслојавање као препрека
модернизације и демократизације Србије*

Класно раслојавање у Србији отпочело је са транзицијом, тј најважнијим процесом - приватизацијом. Други важан фактор била је „ратна економија“, међународне економске санкције и бомбардовање од стране НАТО-а 1999. године. После 2000. политичка елита се зближила са спољним финансијским, политичким и војним факторима. Резултат тога је, поред осталог, изузетно брзо обављена тзв. акумулација капитала. Настала је нова капиталистичка класа, чије интересе власт штити свим средствима. Ту је и раслојено сељаштво, сад већ изложено конкуренцији и на европском тржишту. Нови међу њима су латифундисти. То су капиталисти који су своју делатност усмерили у више области. У пољопривреди су лако долазили до земље, кредита, подстицаја и монопола на тржишту прехранбених роба.

Средњи слојеви су још релативно заштићени. Политика „штедње“ угрозиће њихове најамнине и сигурност запослења. Класични радници су по материјалном положају и угледу масовни, али трајно фрагментирани и маргинализовани. Они су највеће жртве приватизације и транзиције. Сви поменути закони и стварни однос елита био је усмерен против већине њих. Изузетак су радници у неприватизованим јавним предузећима, који су пола века „радничка аристократија“ на овим просторима. Улазак приватног и страног капитала у јавни сектор број званично незапослених ће прећи 800.000. За сада су највише погођени незапосленошћу млади, мање квалификовани радници, старији радници и жене уопште.

На врху друштвене хијерархије по богатству, моћи и угледу је политичка елита. Њена блискост са домаћим и страним капиталом је најочигледнија у време избора. Глобализовани капитал значајно утиче на садржај и време доношењу закона, уредби, политичких одлука, битним за рад и живот грађана. Напред наведени примери процеса десувенизације ће се наставити. Ти процеси су дугорочни и биће важна препрека стварном опоравку економије и демократизације друштва.

Закључак

Неолиберални облик глобализације економија и друштава је наметнут интересима најразвијенијих земаља капиталистичког ценстра. Његове најважније последице су раст међузависности, брзо пословање олакшано информатичким технологијама и комуникацијама, раст профита, пораст обима међународне трговине, финансијских трансакција и увећање створеног богатства. Ово је праћено продубљивањем економских и друштвених неједнакости између држава, региона и унутар њих. Најважнији су интереси капиталистичке класе најразвијенијих држава, а најмање се уважавају интереси друштава капиталистичке периферије. Најмоћнији субјекти глобализације су развијене државе, мултинационалне компаније и међународне институције. Међу њима издвајају се ММФ, ОУН, МОР, ЕБРД и др. Оне делују синхронизовано и намећу своје интересе већини земаља и становништва света.

„Тамна“ страна глобализације је пораст незапослености, сиромаштва, глади, болести, искључености из система здравства и социјалне заштите грађана. Посебно су угрожени грађани који не могу да се образују и живе и раде у условима достојног човека. Наметање интереса глобализованог капитала врши се разним методама и средствима. Данас је то олакшано интересном симбиозом политичких елита у „слабим“ државама. Практично то води губљењу суверенитета и идентитета државе и њених грађана. На примеру промена на тржишту рада и радног и социјалног законодавства може се сагледати стварни однос снага капитала и рада на глобалном и националном нивоу. Данас су најзначајнији процеси флексибилизације радних односа, краха „државе благостања“ и нестајање већ достигнутих стандарда и права запослених из радног односа. Све је то помогнуто приватизацијом, дерегулацијом и либерализацијом. У Србији је створена нова социјална структура друштва капиталистичке периферије. Масовни су постали незапосленост, сиромаштво, несигурност запослења и губитак материјалне и друге сигурности. Светска криза и они који њоме управљају додатно ће све то увећати.

Србија у глобализацији, десуверенизацији и транзицији није створила адекватну стратегију прилагођавања, а да истовремено сачува виталне интересе државе, већине запослених и грађана. Највећу одговорност за постојеће стање сносе међународни центри моћи, глобална капиталистичка класа, потом наше политичке, интелектуалне и синдикалне елите. Најтеже последице свега погађају већину радничке класе, делове средњих слојева и сељаштво. Србија пада ка дну лествице друштва капиталистичке периферије, економски, социјално, демографски, политички, еколошки.

Литература

- Бујишић, Бранислава, „Глобализација и редефинисање односа политика и економија“, зборник Глобализација и транзиција, уредник Веселин Вукотић, стр. 220-232, Институт друштвених наука Центар за економска истраживања, Београд, 2001.
- Цвејић Бојан: „Радници све мање верују синдикатима“, Данас, 10 август 2011. http://www.danas.rs/dodaci/forum/radnici_sve_manje_veruju_sindikatima.723.html?news_id=222599 (последњи пут приступљено 15 септембар 2011).
- Цвејић Слободан, „Извори и исходи сиромаштва и социјалног искључивања у Србији“. Домети транзиције - Од социјализма ка капитализму, уредник Срећко Михаиловић, стр. 185-196, Fridrih Ebert Stiftung, Београд, 2011.
- Деспотовић, Љубиша, Живојин Ђурић: „Разградња националне државе: национална држава у процесима денационализације, десуверенизације и детериторијализације“, Српска политичка мисао, Институт за политичке студије, Београд, год. 19, вол. 36, бр. 2/2012, стр. 41-57.
- Дрибуш Хајнрих, Петер Бирк: Синдикати у Савезној Републици Немачкој: Организација, оквирни услови, изазови, Fridrih Ebert Stiftung, Београд, 2012.
- Јовановић Ђокица: Прилагођавање: Србија и модерна: од стрепње до сумње, СВЕН, Ниш, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, 2012.

- Колин Марија: „Обрасци живота у сиромаштву и нове парадигме Европске уније“. Социологија, Београд, бр. 2/2008, стр.196-206.
- Комазец Слободан: Неолиберализам, приватизација и финансијски капитал, Јантар група, Београд, 2004.
- Милановић Бранко: Богаташи и сиромаси: Кратка и необична историја глобалне неједнакости, Службени гласник, Београд, 2012.
- Нацрт закона о штрајку, <http://www.minrzs.gov.rs/latinica/javna-gasprava-zakon-o-strajku.php>
(последњи пут приступљено 30 август 2013).
- „Нико неће остати без пензије“, Б 92, 15 јун 2013.http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2013&mm=06&dd=15&nav_category=12&nav_id=723319 (последњи пут приступљено 10. августа 2013).
- Новаковић Нада, „Политичке елите, синдикати и радници Србије на крају транзиције“, Политичка ревија, Институт за политичке студије, Београд, год. (24) 11, вол. 34, бр. 4/2012, стр. 27-39.
- Ружица Мирослав, „Прекаријат - Класа у настанку?“, Политикон, Нови Сад, Но.5 /2013, стр. 24-38.
- Standing, Guy: *The Precariat. The New Dangerous Class*, Bloomsbury Academic, London, 2011.
- “Суд у Стразбуру: Србија да исплати раднике”, Вести онлине, 7. јун 2013, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/318999/Sud-u-Strazburu-Srbija-da-isplati-radnike> (последњи пут приступљено 5 септембра 2013).
- Валерштајн Имануел: После либерализма, Службени гласник, Београд, 2005.
- Видојевић Зоран: Демократија на заласку: Ауторитарно-тотаалитарна претња, Службени гласник и Институт друштвених, Београд, 2010.
- Вулетић Владимир, „Глобализација - pro et contra”, у: Глобализација - мит или стварност (социолошка хрестоматија), приредио Владимир Вулетић, стр. 5-26, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2003.

Nada G. Novakovic

GLOBALIZATION, NATIONAL STATE AND LABOR FORCE

Resume

In the first part of the article explains the essence of the neoliberal concept of globalization. Particularly interesting are the positive and negative aspects of the process of liberalization, deregulation and privatization of the changes in the labor market. The above are the main actors of globalization. These are: states, multinational corporations, international organizations and institutions, regional communities, national and local elites and social class. The greatest power is in the center of the capitalist state and its bourgeoisie. Their most important interest is that the faster and more increase profit, wealth and power. To make the account of the local workforce, and more workers in less developed regions and countries. The greatest damage is the benefit of developing countries, peripheral capitalist societies and the lower wage-class layers.

The consequences of globalization, which is accelerated and facilitated the use of modern information technology and communications, are numerous. Here are described, briefly, as follows: mass unemployment, poverty, the growth of regional economic inequality, social stratification within the center and the periphery countries of capitalism, the rise of social conflict and the destruction of the natural environment. Disappear already reached labor rights, but also the achievements of "welfare state". The working class and other strata wage faced with falling living standards and poverty, and the unions are marginalized from globalization.

Globalization has led to changes in the labor market. Important features of the "flexible" labor markets are: insecurity and uncertainty of employment, intermittent work careers, uncertain earnings, the less material, and other health care staff. The right to education, vocational training and social security is at stake. It is rapidly losing, the more if the state accepts the liberalization of legislation imposed from the center of capitalism.

In this way, their interests impose multinational corporations, the most powerful members of the global capitalist class. One that would not be able to do, increase their profit and power that modern technologies have enabled significantly faster movement of capital out of the labor force. It is opposed interests of workers of different countries and regions, but also weaken their unions. The capitalist class own interests at the global level imposing the most important supranational institutions (International Labour Organization, World Bank, World Trade Organization, etc. Her interests are close to the national capitalist class, and contrary to the interests of most wage earners. World capitalist class protects its interests, among other things, seizing sovereignty of weaker states in various areas (territorial, military, economic, legal, political, cultural, ecological...).

The second and third part of the paper deals with seizing sovereignty of Serbia in the field of labor and social legislation. The author lists the main causes and consequences. They are on a global level. They are in the nature of the ruling capitalist class, the class social structure and place the state in a capitalist system. The neo-liberal concept of transition, privatization and liberalization imposed from outside. There was a new capitalist class, "comprador bourgeoisie", which thus their interests align with the interests of the capitalist class in the center of the system. Their interests are contrary to the working class and other strata of wage Serbia. Changes in the labor and social laws are clearly proven. The working class is fragmented and impoverished peasantry and the middle class stratified. The economy has been destroyed, and many labor rights lost. The main culprit for this is scarce, the rich and powerful akapitalistička class , which helps desuverenizaciju countries in many areas.

Key words: globalization, transition, privatization, labor legislation, national- state, the labor market, the capitalist class, the working class, earnings, the unions, unemployment, poverty.

